

भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रजाती आणि त्यांची ओळख

मार्गदर्शक पुस्तिका

भारत सरकार - युएनडीपी - जीईएफ प्रायोजित
“सिंधुदुर्ग सागरी जैवविविधता संवर्धन प्रकल्प”

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील स्थानिक अधिकारी आणि
सागरी किनारपट्टीलगतच्या भागातील रहिवाशांसाठी

मार्गदर्शक पुस्तिका

भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन
प्राण्यांच्या प्रजाती आणि त्यांची ओळख

केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्था
(भारतीय कृषी संशोधन परिषद)

पोस्ट बॉक्स क्र. १६०३, एर्नाकुलम उत्तर पोस्ट ऑफिस
कोचिन-६८२ ०१८, केरळ, भारत

www.cmfri.org.in

मार्गदर्शक पुस्तिका

भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रजाती आणि त्यांची ओळख

संग्रहक आणि संपादक :

श्री. एस. रामकुमार

श्री. वैभव दिनकर म्हात्रे

डॉ. एम. शक्तिवेल

श्री. पुनम अशोक खंडागळे

डॉ. जी. गोपाकुमार

प्रकाशक :

ए. गोपालकृष्णन

निर्देशक

केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्था, कोचिन

ऑगस्ट, २०१४

प्रस्तावना

महाराष्ट्र राज्य हे जैवविविधतेने नटलेले भारतातील प्रमुख पाच राज्यांपैकी एक आहे. महाराष्ट्राच्या दक्षिण समुद्र तटाकडे सिंधुदुर्ग हा जिल्हा वसलेला आहे. हा भूभाग वैशिष्ट्यपूर्ण तटीय व सागरी जैवविविधतेसाठी प्रसिध्द आहे. या भागात स्थलांतरीत समुद्री सस्तन प्राणी उदा. डॉल्फिन, व्हेल आणि शार्क आढळण्याचे स्थान आहे.

सिंधुदुर्ग तटीय व सागरी परिसंस्थेचा च्हास होण्यास यांत्रिकी मासेमारी नौकांद्वारे होणारी अनिर्बंध मासेमारी, वाढते पर्यटन, जहाजांमुळे होणारे प्रदुषण व इतर सागरी वाहतुक हे घटक कारणीभूत ठरत आहेत. युएनडीपी-जीईएफ आणि भारत सरकारच्या पर्यावरण व वन मंत्रालयाच्या मार्फत राबविण्यात येणाऱ्या प्रकल्पाच्या माध्यमातून वरील समस्या हाताळण्यासाठी तटीय क्षेत्रातील समुदायाच्या उपजिवीकेमध्ये वाढ करणे, शाश्वत मासेमारी, शेती, छोट्या स्वरूपातील जलकृषी उपक्रम, पर्यावरणपूरक पर्यटन, साहसी खेळ, डॉल्फिन निरीक्षण, समुद्राखालील सागरी जैवविविधतेचे निरीक्षण तसेच कांदळवन, सागरी प्रवाळ आणि सागरी सस्तन प्राण्यांचे संरक्षण व संवर्धन इ. उपक्रम राबविण्यात येत आहेत.

समुद्री सस्तन प्राणी म्हणजेच डॉल्फिन आणि व्हेल यांच्या सुरक्षिततेबाबत असलेल्या काळजीतून आणि अलिकडे हे प्राणी किनाऱ्याला लागण्याच्या वाढलेल्या घटनांमुळे देशातील महत्वाच्या मानल्या जाणाऱ्या केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्थेला (सीएमएफआरआय) युएनडीपी-जीईएफ प्रकल्पांतर्गत किनाऱ्यावर येणारे सागरी सस्तन प्राणी : कारणे, बचावकार्य, प्रथमोपचार, आणि विल्हेवाट या पथदर्शी कार्यक्रमाला मंजुरी देण्यात आली आहे. या प्रकल्पांतर्गत स्थानिक समुदाय आणि अधिकाऱ्यांची, समुद्री सस्तन प्राण्यांची मृत्यू पश्चात चिकित्सा आणि किनाऱ्याला लागलेल्या समुद्री सस्तन प्राण्यांना पुन्हा समुद्री अधिवासात सोडणे यासाठी क्षमता बांधणी करण्यात येत आहे.

या कार्यक्रमात महत्वाचे पाऊल म्हणजे समुद्री प्राण्यांच्या प्रजाती ओळखणे आणि जर किनाऱ्याला लागलेल्या असतील तर त्याची माहिती स्थानिकांनी संबंधित अधिकाऱ्यांनी द्यावी, जेणेकरून तातडीने आवश्यक ती कारवाई करता येईल. यासाठी समुद्री सस्तन प्राण्यांच्या प्रजातींची ओळख या विषयावर मार्गदर्शन पुस्तिका असणे आवश्यक आहे. या प्रकल्पाच्या माध्यमातून केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्था (सीएमएफआरआय) सदर मार्गदर्शक पुस्तिका प्रकाशित करत आहे याचा आम्हाला आनंद होत आहे. या मार्गदर्शक पुस्तिकेचा उपयोग, स्थानिक समुदाय व अधिकाऱ्यांना संदर्भ पुस्तिका म्हणून होईल यात शंका नाही. या संदर्भातील केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्थेचे प्रयत्न प्रशंसनीय आहेत यासाठी आम्ही त्यांना शुभेच्छा देतो.

एन. वासुदेवन, भा. व. से.

मुख्य वनसंरक्षक (कांदळवन कक्ष), मुंबई

तथा

केंद्रस्थ अधिकारी, सिंधुदुर्ग प्रकल्प

निर्देशकांचा संदेश

केंद्रीय सागरी मात्स्यिकी संशोधन संस्थेने भारत सरकार-संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम-वैश्विक पर्यावरणीय सुविधा यांच्या संयुक्त क्षमता विकास प्रकल्पांतर्गत सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील स्थानिक अधिकारी आणि रहिवाशांसाठी “भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रजाती आणि त्यांची ओळख” ही मार्गदर्शक पुस्तिका संकलित केलेली आहे. क्षमता विकास प्रशिक्षणांद्वारे स्थानिक अधिकाऱ्यांना किनाऱ्यावर आलेल्या व समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांसंबंधित माहिती गोळा करण्याच्या कार्यात सुलभता येईल. सागरी सस्तन प्राण्यांसंदर्भात उपलब्ध माहिती जैवविविधतेच्या दृष्टिने मौल्यवान असल्याने, स्थानिक रहिवाशांनी प्रजातींची ओळख पटवून माहिती संबंधित स्थानिक अधिकाऱ्यांना कळविल्यास भारतीय किनारपट्टीलगत आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांसंबंधी प्रभावी माहितीसंग्रह तयार केला जाऊ शकतो. याशिवाय, या माहितीसंग्रहाचा परिणामकारक वापर सस्तन प्राण्यांच्या संवर्धन प्रयत्नांत होईल. पथदर्शी प्रकल्प असल्याने, सदर मार्गदर्शक पुस्तिका भविष्यातील सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रकल्पांसाठी मैलाचा दगड ठरू शकेल.

या मार्गदर्शक पुस्तिकेत भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांची शारीरिक वैशिष्ट्यांआधारे ओळख, प्राण्याचे शास्त्रीय तसेच प्रचलित इंग्रजी नाव, जैविक वर्गीकरण, रंगीत छायाचित्र, भौगोलिक प्रसार आणि वर्णन यांची माहिती समाविष्ट केली आहे. याव्यतिरीक्त इंग्रजी संज्ञा समजण्यासाठी शेवटी इंग्रजी आणि वापरलेल्या पर्यायी मराठी शब्दसंग्रहाचा समावेश केलेला आहे. सदर मार्गदर्शक पुस्तिका भारतीय किनारपट्टीलगतच्या समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांबद्दल माहिती संकलन, ज्ञान प्रसार आणि विस्तार शिक्षणासाठी भक्कम पाया तयार करण्यात मदत करेल अशी आशा आहे.

मी, डॉ. एम. शक्तिवेल, डॉ. जी. गोपाकुमार, श्री. एस. रामकुमार, श्री. वैभव म्हात्रे, श्री. पुनम खंडागळे आणि श्री. सचिन जोस यांनी मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यासाठी घेतलेल्या अभ्यासपूर्ण प्रयत्नांचे मनःपूर्वक स्वागत करतो.

ए. गोपालकृष्णन
निर्देशक, कें. सा. मा. सं. संस्था

ऋणनिर्देश

“भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रजाती आणि त्यांची ओळख” ही मार्गदर्शक पुस्तिका सागरी सस्तन प्राण्यांच्या जीवशास्त्र क्षेत्रात नामवंत लेखकांच्या आधीपासून प्रकाशित आणि उपलब्ध असलेल्या पुस्तकांच्या आधारे तयार करण्यात आली असून या पुस्तकांच्या मदतीशिवाय ही पुस्तिका तयार करणे अशक्यप्राय होते. सदर पुस्तिका प्रकाशनाच्या प्रत्येक टप्प्यावर त्यांच्या कार्याला योग्य ते श्रेय देण्यात आलेले आहे. थॉमस जेफरसन यांनी सागरी सस्तन प्राण्यांवर लिहिलेली दोन पुस्तके या कार्यक्षेत्रातील मापदंड मानली जातात. सदर मार्गदर्शक पुस्तिका सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील स्थानिक अधिकारी आणि रहिवासी यांच्यामध्ये भारतीय समुद्रात आढळणारया सागरी सस्तन प्राण्यांच्या क्षमता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रमांसाठी आणि विस्तार शिक्षणासाठी तयार केलेली आहे. एका जीवशास्त्रज्ञासाठी पृथ्वीतलावर आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रत्येक प्रजातीचा अभ्यास करणे अवघड असून अशी माहिती एकत्रित करण्यासाठी पाया तयार करणे गरजेचे आहे. हे लक्षात घेऊन, सदर मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यात आली असून भारतीय समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांचा भौगोलिक प्रसार समजण्यास मदत होईल. सागरी सस्तन प्राण्यांसंबंधित नामांकित पुस्तकांमधून साहित्य किंवा मजकूर वापरण्यासाठी परवानगी प्राप्त केली असली, तरी शास्त्रज्ञांच्या मूळ कामांना योग्य श्रेय देणे आमची नैतिक जबाबदारी आहे.

सागरी सस्तन प्राण्यांसंदर्भात अनुभवी म्हणून आणि भारतीय उपखंडामध्ये आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांसंदर्भात फार कमी माहिती उपलब्ध असल्यामुळे, या क्षेत्रात काम केलेल्या नामवंत लेखकांद्वारे प्रकाशित माहिती पूर्णपणे किंवा अंशतः वापरण्यात आलेली आहे. त्यांनी उपलब्ध करून दिलेली माहिती सागरी सस्तन प्राण्यांवर काम करणाऱ्या जीवशास्त्रज्ञांच्या पुढिल पिढ्यांसाठी प्रेरणा असून त्यांचे कार्य सदर पुस्तिका तयार करण्यासाठी वापरणे हा एक सन्मान आहे.

प्रामुख्याने नमूद करण्याजोगे थॉमस ए. जेफरसन, मार्क ए. वेब्बर आणि रॉबर्ट एल. पिटमन लिखित सागरी सस्तन प्राण्यांच्या अभ्यासासाठी मापदंड मानले गेलेले पुस्तक Marine Mammals of the World - A Comprehensive Guide to their Identification तसेच या पुस्तकाची थॉमस ए. जेफरसन, स्टीफन लेदरवूड आणि मार्क ए. वेब्बर लिखित पूर्व आवृत्ती FAO Species identification guide या पुस्तकांमधील शास्त्रीय माहिती सदर मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यासाठी वापरली आहे.

सदर मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यासाठी, भारतात सागरी सस्तन प्राण्यांवर काम केलेल्या इ. विवेकानंद आणि आर. जयभास्करन, के. एस. एस. एम. युसूफ, बी. अनुप, के.एस. अभिलाष आणि एम. अभिलाष आणि एम. राजगोपालन या शास्त्रज्ञांनी लिहिलेले Indian Marine Mammals - Field Guide for Identification ही पुस्तके उपयुक्त ठरली आहेत.

सदर मार्गदर्शक पुस्तिकेत, विकिपीडिया या खुल्या माहितीकोशात विविध अज्ञात लेखकांद्वारे उपलब्ध करून दिलेल्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या प्रजातींचा भौगोलिक प्रसार दर्शविणारे नकाशे सुधारित स्वरूपात समाविष्ट केलेले आहेत. याखेरीज, जागतिक वन्यजीव निधी संस्थेच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेली उपयुक्त माहिती सदर मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यासाठी वापरण्यात आलेली आहे.

जागतिक स्तरावर सागरी सस्तन प्राण्यांच्या शास्त्रीय अभ्यासात मानांकित आणि अग्रस्थानावर असलेल्या अमेरिका सरकारच्या वाणिज्य विभागांतर्गत कार्यरत राष्ट्रीय सागरी आणि वातावरणीय प्रशासन (NOAA), अमेरिका तसेच राष्ट्रीय सागरी मात्स्यिकी सेवा (NMFS), अमेरिका या संस्थांद्वारे प्रकाशित केलेल्या उपलब्ध शास्त्रीय माहितीचा सदर मार्गदर्शक पुस्तिका तयार करण्यासाठी वापर केलेला आहे. गेली अनेक दशके या संस्थांनी सागरी सस्तन प्राण्यांसंदर्भात केलेल्या अफाट संशोधन आणि संवर्धन कार्यावर आधारित असंख्य तांत्रिक अहवाल तयार केलेले आहेत. या संस्थांद्वारे प्रकाशित भारतीय किनारपट्टीलगतच्या समुद्रात आढळणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांच्या वेगवेगळ्या प्रजातींसंबंधित माहिती सदर पुस्तिकेत वापरण्यात आलेली आहे.

सदर मार्गदर्शक पुस्तिका सागरी सस्तन प्राण्यांच्या जैवशास्त्रीय क्षेत्रात कार्यरत व पारंगत असलेल्या नामवंत शास्त्रज्ञ आणि लेखकांद्वारे केलेल्या उपलब्ध कार्यावर आधारित आहे. पुस्तिकेत संकलित केलेली माहिती वर उल्लेख केलेल्या प्रकाशित स्रोतांमधून मिळवलेली असून प्रकाशनाच्या प्रत्येक टप्प्यावर लेखक आणि त्यांच्या कार्याला योग्य श्रेय देण्यात आलेले आहे. विशेषतः सदर मार्गदर्शक पुस्तिका भारत सरकार-संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम-वैश्विक पर्यावरणीय सुविधा मार्फत प्रायोजित केलेला पथदर्शी प्रकल्प सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात किनार्यावर येणाऱ्या सागरी सस्तन प्राण्यांबद्दल स्थानिक अधिकाऱ्यांमध्ये क्षमता विकास आणि केवळ शैक्षणिक उद्देशांसाठी तयार करण्यात आली आहे. सदर मार्गदर्शक पुस्तिका वर उल्लेख केलेल्या पथदर्शी प्रकल्पांतर्गत आयोजित केल्या जाणाऱ्या क्षमता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रमांसाठी बनविण्यात आली असून प्रशिक्षणार्थीना विनामुल्य पुरविण्यात येणार आहे. मार्गदर्शक पुस्तिकेत उल्लेखलेली शास्त्रीय माहिती संकलित केलेली असून पुस्तिकेच्या लेखकांद्वारे केलेले शास्त्रीय काम नाही याची नोंद घ्यावी.

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिरेनिया
कुल (फॅमिली)	:	डुगॉनगिडी
शास्त्रीय नाव	:	डुगॉग डुगॉन (Muller, १७७६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	सी कारू

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पोटाजवळील पंख वल्ह्याच्या आकाराचे असतात.
२. समुद्रगायी पाण्याच्या पृष्ठभागावर वारंवार येत नसल्यामुळे सहजासहजी आढळत नाहीत.
३. शेपटी द्विपाळी (दोन भाग) असते.
४. त्वचा गुळगुळीत असून सुरकुत्या नसतात परंतु शरीरावर काही ठिकाणी मांसल घड्या त्वचेवर केस असतात.
५. नाकपुड्या झडपांसारख्या असून तोंडाच्या वरील भागात असतात.
६. पूर्णतः शाकाहारी असून आहारात समुद्री गवताचे प्रमाण अधिक असते.

इतर वैशिष्ट्ये :

प्रौढ समुद्रगायीच्या शरीराचा पाठीवरील रंग तपकिरी ते गडद करडा असून पोटाकडील भागाचा रंग फिकट करडा असतो. पिलांच्या संपूर्ण शरीराचा रंग फिकट करडा असतो. तोंडात दातांच्या २१ ते २९ जोड्या असतात.

कमाल लांबी : ३.३ मीटर

कमाल वजन : ४०० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ ते १.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

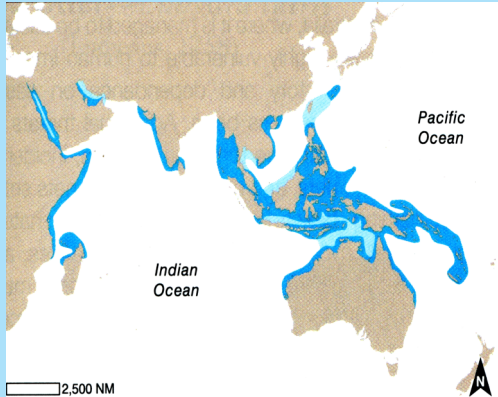
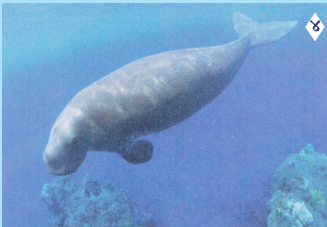
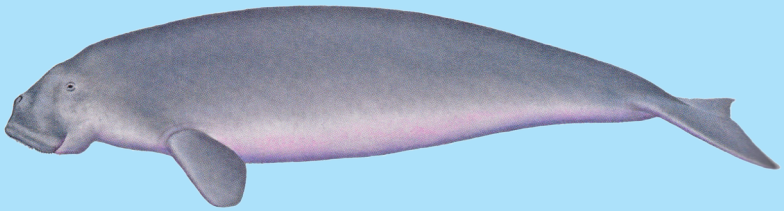
यांचे अस्तित्व हिंद-प्रशांत महासागरांमध्ये उष्ण ते शीत कटिबंधीय प्रदेशांत जवळपास ३७ देशांमध्ये आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : असुरक्षित

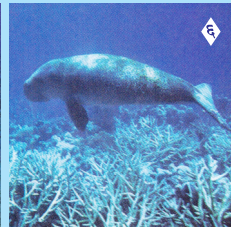
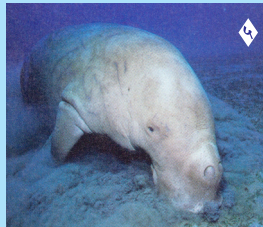
भारतातील सद्यस्थिती : धोक्यात

डुगाँग (समुद्र गाय)

Dugong
(*Dugong dugon*)

Primary Range
Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	बलीनोप्टेरा अक्युटोरोस्ट्रॅटा Lacepede, १८०४
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	मिंक व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. शरीरावरील पांढऱ्या रंगाचे काही पट्टे पाठीपर्यंत किंवा डोक्याच्या मागील बाजूपर्यंत पसरलेले असतात.
२. शरीरावरील पांढऱ्या रंगाच्या पट्ट्यांची रचना दोन्ही बाजूला वेगवेगळी असते.
३. डोक्यावरील एकमेव मांसल उंचवटा उठावदार असतो.
४. डोक्याचा आकार टोकदार असून इंग्रजी 'V' अक्षरासारखा दिसतो. पोटाजवळील पंखांवर ठळक पांढरा पट्टा आढळून येतो.
५. पाठीवरील पंख उंच असून मागच्या दिशेला वळलेला असता. पाठीवरील पंख डोक्यापासून शरीराच्या एकूण लांबीच्या दोन तृतीयांश अंतरावर असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

शरीराच्या पाठीवरील रंग गडद करडा असून पोटाजवळील भागाचा रंग पांढरा असतो. शरीराच्या दोन्ही बाजूंवर पांढऱ्या रंगाच्या छटा अथवा पट्टे असतात.

कमाल लांबी : ६.५ ते ८.८ मीटर

कमाल वजन : ९२०० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : २.० ते २.८ मीटर

जन्माच्या वेळचे एकूण वजन : ५३ किलोग्रॅम

भौगोलिक प्रसार :

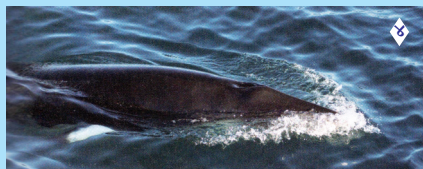
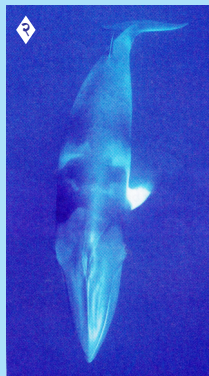
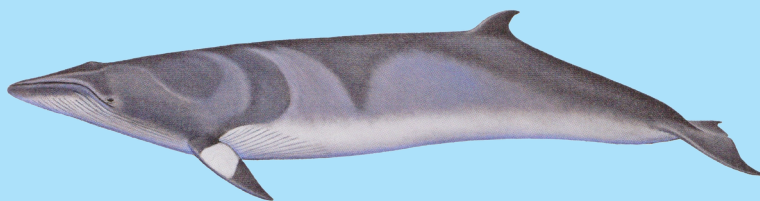
यांचे अस्तित्व बहुतकरून दोन्ही गोलार्धामधील शीत कटिबंधालगतच्या समुद्रांमध्ये आढळते. क्वचितप्रसंगी मेडिटेरेनियन (भूमध्य) समुद्रात आढळून येतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

मिंक व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	बलीनोप्टेरा बोरिऑलीस Lesson, १८२८
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	से व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील पंख शरीराशी तीव्र किंवा प्रपाती कोनात असतो.
२. शरीराचा रंग जास्तकरून गडद करडा किंवा तपकिरी असतो परंतु पोटाकडील भागाचा रंग पांढरा असतो. पाठीवरील पंखाचा आकार वैशिष्ट्यपूर्ण असतो, पंख शरीराच्या पुढच्या दिशेला येऊन मागच्या बाजूला वळलेला असतो. शरीरावरील सर्व पंखांचा रंग गडद असतो.
३. ब्लोहोलमधून उडणारा पाण्याचा फवारा उंच व खांब्याच्या आकाराचा असून त्याची उंची ३ मी. असते.
४. शरीराचा तोंडाकडचा भाग किंचित कमनीय असून डोक्यावर पूरक किंवा जादा मांसल उंचवटे नसतात.
५. तोंडाच्या टोकाचा भाग किंचित खालच्या बाजूला वळलेला व जबड्याची कडा बाकदार असते.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडाच्या खालच्या जबड्याच्या खालील आणि पोटाच्या भागामध्ये ३२ ते ६५ मांसल चूप्या असतात आणि त्या बेंबीच्या आधी संपतात. तोंडात २१९ ते ४०२ काळसर रंगाच्या उभ्या बलीन प्लेटस् (सूक्ष्म / बारिक पांढऱ्या केसापासून बनलेल्या) असतात.

कमाल लांबी : १८ मीटर

कमाल वजन : ४०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ४.५ ते ४.८ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

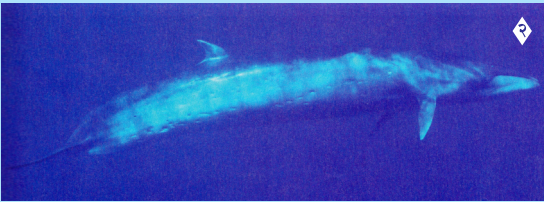
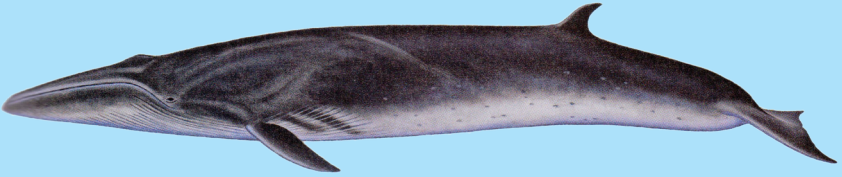
यांचे अस्तित्व प्रामुख्याने महासागरांमध्ये आढळते. से व्हेल फारशा किनाऱ्याजवळच्या समुद्रात आढळत नाहीत. सर्व महासागरांच्या उष्ण ते ध्रुवीय प्रदेशांमध्ये यांचे वास्तव्य आढळते. परंतु समशीतोष्ण प्रदेशात मध्य अक्षांशांच्या समुद्रात जास्त प्रमाणात आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : धोक्यात

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

से व्हेल

Sei Whale
(*Balaenoptera borealis*)

Primary Range
Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	मेगाप्टेरा नोविंग्ली (Borowski, १७८१)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	हम्पबॅक व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याच्या पुढच्या भागावर पुटकुळ्यांचे प्रमाण अधिक असते.
२. पोटाकडच्या भागाचा रंग पांढरा असतो आणि मांसल चुण्या बेंबीपर्यंत पोहोचलेल्या असतात.
३. शेपटीच्या खालच्या भागाचा रंग पांढरा असतो पाण्यात बुडी मारताना शेपटी नेहमी पाण्याबाहेर असते.
४. पोटाजवळील पंख आकाराने मोठा असून शरीराच्या एकूण लांबीच्या एक चतुर्थांश ते एक तृतीयांश लांबीचा असतो.
५. पाठीवरचा पंख मांसल उंचवट्यावर असून समुद्रात बुडी मारताना पाठीचा आकार कमानीसाखा भासतो.
६. तोंडाच्या खालच्या जबड्यावर आणि गालफडांवर मोठ्या प्रमाणावर पुटकुळ्या आढळून येतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडाच्या खालच्या जबड्याच्या खालपासून ते पोटावर बेंबीपर्यंत १८ ते ३५ मांसल चुण्या असतात. पोटाजवळील पंखांच्या कडांवर पुटकुळ्या असतात. शेपटीच्या कडांचा आकार अनियमित असतो.

कमाल लांबी : ११ ते १७ मीटर

कमाल वजन : ४०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ४.३ मीटर

जन्माच्या वेळचे एकूण वजन : ६८० किलोग्रॅम

भौगोलिक प्रसार :

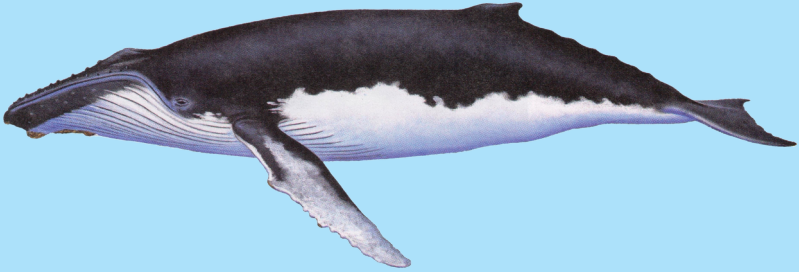
यांचे अस्तित्व सर्व महासागरांमध्ये आढळते परंतु काही विषुववृत्तीय प्रदेश तसेच जमिनीनी वेढलेले समुद्र आणि आर्क्टिक समुद्राच्या काही भागांमध्ये आढळून येत नाहीत.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजी युक्त

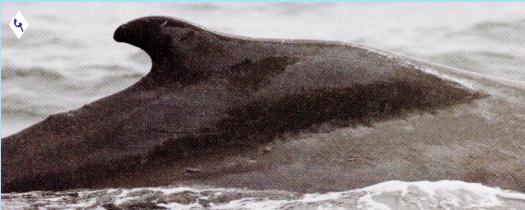
भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

हम्पबैक व्हेल

Humpback Whale
(*Megaptera novaeangliae*)
Global Distribution

- Primary Range
- Secondary Range
- Possible Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	बलीनोप्टेरा एंडिनी / ब्राईडी Anderson, १८७९
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	ब्राईड्स व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. ब्लोहोल मधून उडणारा पाण्याचा फवारा सरळ उंच किंवा पसरलेला असतो व त्याची उंची नेहमी बदलत असते.
२. शरीराचा आकार सरळ रेषेत आणि पृष्ठभाग गुळगुळीत असतो.
३. डोक्यावरील पृष्ठभागावर तिन मांसल उंचवटे असतात.
४. पाठीवर कुकी कटर शार्क माशांनी चावे घेतल्याचे व्रण असतात.
५. डोक्यावरील मांसल कडा सहजतेने आढळून येतात पण त्यांमधे फरक करता येत नाही.
६. पाठीवरील पंखांचा आकार विळ्यासारखा असून शेवटी टोकदार असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोक्यावरील पृष्ठभागावर तिन मांसल उंचवटे असतात. डोक्याच्या दोन्ही बाजूंचा रंग एकसमान असतो. खालच्या जबड्यापासून ४० ते ७० मांसल पट्ट्या बेंबीपर्यंत पोहोचलेल्या असतात. तोंडात प्रत्येक बाजूला २५० ते ३७० गडद करडा रंगाच्या उभ्या बलीन प्लेट्स (सूक्ष्म / बारिक पांढऱ्या किंवा करड्या केसांपासून बनलेल्या) असतात.

कमाल लांबी : १५ मीटर (नर) आणि १६.५ मीटर (मादी)

कमाल वजन : ४०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ४ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

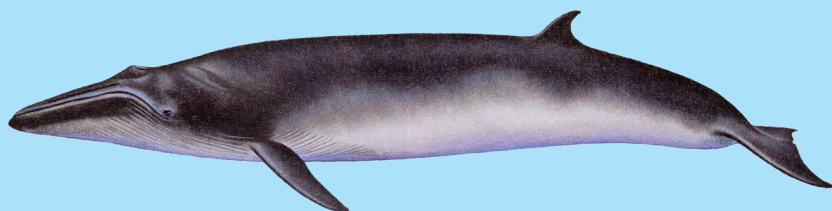
यांचे अस्तित्व अंटलांटिक, प्रशांत आणि हिंद महासागरात आढळून येते. ब्राइड्स व्हेल, उष्ण आणि समशीतोष्ण कटिबंधीय प्रदेशांत आढळतात परंतु ध्रुवीय प्रदेशांमध्ये आढळत नाहीत.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

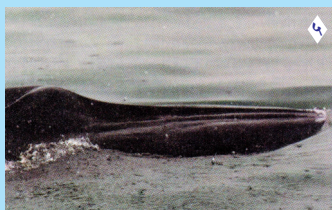
भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

ब्राईड्स व्हेल

Bryde's Whale
(*Balaenoptera brydei*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉर्डेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	बलीनोप्टेरा मस्क्युलस (Linnaeus, १७५८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	ब्ल्यू व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. ब्लोहोल मधून उडणारा पाण्याचा फवारा बारीक परंतु उंच असून फवाऱ्याची उंची १० ते १२ मीटर पर्यंत असते
२. डोक्याच्या वरच्या जबड्यावरील पृष्ठभाग सपाट असून त्यावर एक मध्यवर्ती मांसल उंचवटा असतो.
३. डोक्याच्या वरील भागात दोन ब्लोहोल असतात.
४. शरीराचा पृष्ठभाग गुळगुळीत असून फिकट निळसर करड्या रंगावर ठिपकेदार रचना असते.
५. पाठीवरील पंखाचा आकार तुलनेने लहान असून तो शरीराचा अतिरिक्त भाग असल्यासारखा भासतो.
६. पाण्यात बुडी मारताना शेपटी पाण्याच्या पृष्ठभागाच्या बाहेर उभी ठेऊन शेपटीने पाण्यावर फटका मारतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोक्याचा आकार रुंद आणि वरच्या बाजूने जवळपास इंग्रजी 'U' अक्षरासारखा असतो. पाठीवरील पंख अतिशय लहान (शरीराच्या एकूण लांबीच्या १%) व शरीरावर खुप मागील बाजुस असतो. पोटाजवळील पंखांची खालील बाजू पांढरी असते. तोंडात २६० ते ४०० काळ्या रंगाच्या बलीन प्लेट्स असतात.

कमाल लांबी : २३ ते २७ मीटर

कमाल वजन : १,८०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ७ ते ८ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

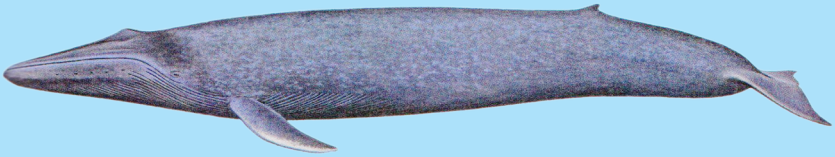
दोन्ही गोलार्धामधील उष्णकटिबंधांच्या प्रदेशांत आढळतात परंतु विषुववृत्तीय प्रदेशात आढळत नाहीत. पिग्मी ब्ल्यू व्हेल सर्वसाधारणपणे उत्तर हिंदी महासागरात आणि जास्त करून दक्षिण गोलार्धात आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : धोक्यात

भारतातील सद्यस्थिती : धोक्यात

ब्ल्यु व्हेल

Blue Whale
(*Balaenoptera musculus*)

- Primary Range
- Secondary Range
- Overlap of Pygmy Blue Whale

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	बलीनोप्टेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	बलीनोप्टेरा फायसॅलस (Linnaeus, १७५८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	फिन व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाण्याच्या पृष्ठभागावर पोहताना डोक्यावरील ब्लोहोल, पंखाच्या अगोदर पाण्याबाहेर येतात.
२. पाठीवरील पंखाचा आकार बाकदार असून पंख शरीराच्या मागच्या बाजूला शेपटीजवळ असतो.
३. डोक्याच्या दोन्ही बाजूंचा रंग वेगवेगळा असतो. खालच्या जबड्याची उजवीकडील कडा पांढरी असून डावीकडील कडा गडद करड्या किंवा काळ्या रंगाची असतो.
४. डोक्यावर दोन ब्लोहोल असून डोक्याचा आकार इंग्रजी 'V' अक्षरासारखा टोकदार असतो .
५. डोक्याच्या वरील भागात मध्यभागी मांसल पट्टी असते.
६. व्हेलच्या पाठीवर पुढच्या दिशेला टोक असलेले इंग्रजी 'V' अक्षरासारखे पट्टे असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडात २६० ते ४८० करड्या रंगाच्या उभ्या बलीन प्लेटस् असतात. तोंडाच्या उजव्या बाजूला असलेल्या (अंदाजे एक तृतीयांश) बलीन प्लेटसचा रंग पांढरा असतो. पोटाकडच्या भागाचा रंग पांढरा असतो. पाठीवरील पंखाची लांबी शरीराच्या एकूण लांबूच्या २.५% असते.

कमाल लांबी : २७ मीटर

कमाल वजन : १,२०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ६ ते ६.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

प्रामुख्याने दोन्ही गोलार्धामधील महासागरांमध्ये आढळतात. यांचे अस्तित्व सर्व महासागरीय भागात आढळून येते. फिन व्हेल बहुतेकरून महासागराच्या उष्ण कटिबंध, समशीतोष्ण कटिबंध तसेच ध्रुवीय प्रदेशात आढळून येतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : धोक्यात

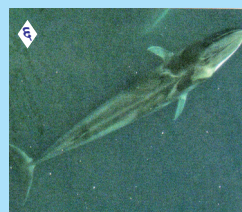
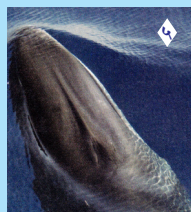
भारतातील सद्यस्थिती : धोक्यात

फिन व्हेल

Fin Whale
(*Balaenoptera physalus*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	फायसेटेरीडी
शास्त्रीय नाव	:	फायसेटर मॅक्रोसिफॅलस Linnaeus, १७५८
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	स्पर्म व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाण्यात बुडी मारताना शेपटी पाण्याच्या पृष्ठभागाशी काटकोनात असते.
२. डोक्याच्या पुढील भागात फक्त एक ब्लोहोल असतो.
३. ब्लोहोलमधून उडणारा पाण्याच्या फवाऱ्याची दिशा डाव्या आणि शरीराच्या पुढच्या बाजूला असते. पाण्याचा फवारा ५ मी. उंच असू शकतो.
४. शरीराचा पार्श्वभागाचा आकार अरुंद असून डोक्याचा भाग तुलनेने मोठा असतो.
५. ब्लोहोलचा आकार इंग्रजी 'S' अक्षरासारखा व ब्लोहोल शरीराच्या डाव्या बाजूकडे उघडलेला असतो.
६. तोंडाचा खालचा जबडा आकाराने लहान असून वरच्या जबड्याला लटकल्यासारखा भासतो. तोंडाच्या खालच्या जबड्यातील एका बाजूला अंदाजे १८ ते २६ खुंटी किंवा चिमट्याच्या आकाराचे दात असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

शरीराचा रंग दाट करडा किंवा काळा असतो. तोंडाच्या जबड्याच्या कडांचा (ओठांचा) रंग पांढरा असतो. डोक्याचा आकार साधारणतः चौकोनी असून शरीराच्या एकूण आकाराच्या एक चतुर्थांश किंवा एक तृतीयांश असतो. पाठीवरील पंख आकाराने लहान, गोल (कुबडासारखा) असून पंखाच्या मागील शरीरावर मध्यभागी खाचांची साखळी असते.

कमाल लांबी : १२ मीटर (मादी) १८.३ मीटर (नर)

कमाल वजन : ५७,००० किलोग्रॅम; जन्माच्या वेळी एकूण लांबी : ३.५ ते ४.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

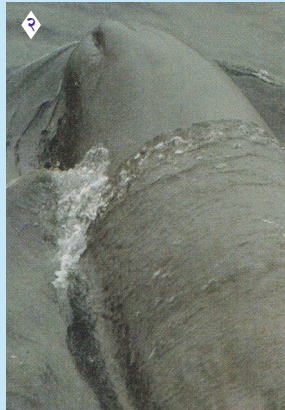
स्पर्म व्हेल दक्षिण व उत्तर गोलार्धामधील उष्ण ते शीत कटिबंधीय प्रदेशांत आढळतात. मोठे नर व्हेल उत्तर आणि दक्षिण गोलार्धाच्या ध्रुवांपर्यंत पोहोचतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : असुरक्षित

भारतातील सद्यस्थिती : असुरक्षित

स्पर्म व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	फायसेटेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	कोगिया सिमा (Owen, १८६६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	ड्वार्फ स्पर्म व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील पंख तुलनेने आकाराने मोठा आणि उभा असून मागच्या दिशेला वळलेला असतो.
२. वैशिष्ट्यपूर्ण डोक्याचा आकार आणि फिकट रंगाचे कल्ले असल्यामुळे शरीराचा आकार शार्क माशासारखा भासतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

पाठीवरील पंख उंच (शरीराच्या एकूण लांबीच्या ५% पेक्षा जास्त) असतो. तोंडाच्या टोकापासून ते ब्लोहोलपर्यंतचे अंतर शरीराच्या एकूण लांबीच्या १०.२% पेक्षा कमी असते. तोंडाच्या खालच्या जबड्याच्या प्रत्येक बाजूला ८ ते १२ (क्वचित १३) दात असून काही वेळेला वरच्या जबड्याच्या प्रत्येक बाजूला १ ते ३ दात असतात. तोंड आणि पोटाकडील पंखांच्या मध्ये (गळा) मांसल घड्या किंवा सुरकुत्या असतात.

कमाल लांबी : २.७ मीटर

कमाल वजन : २७२ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ मीटर

जन्माच्या वेळचे एकूण वजन : १४ किलोग्रॅम

भौगोलिक प्रसार :

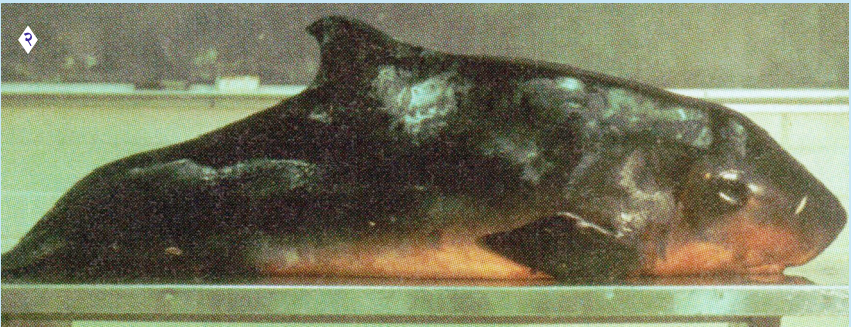
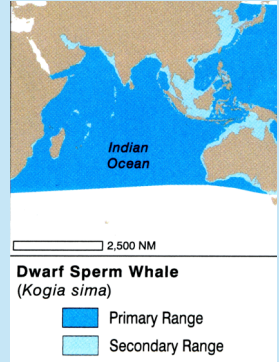
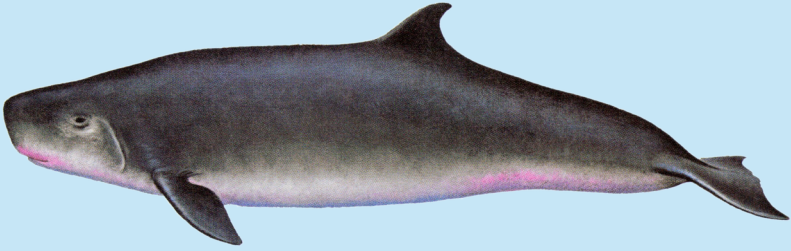
यांचे अस्तित्व उष्ण ते समशीतोष्ण कटिबंधीय प्रदेशांतील खोल समुद्रांमध्ये आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

इवार्फ स्पर्म व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	फायसेटेरिडी
शास्त्रीय नाव	:	कोगिया ब्रेव्हिसेप्स (Blainville, १८३८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	पिग्मी स्पर्म व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याचा आकार गोलाकार, बोथट असून खालचा वरच्या जबड्याला लटकल्यासारखा भासतो. शरीराच्या तुलनेत डोक्याचा आकार लहान असतो, दात तीक्ष्ण असतात.
२. शरीराच्या पाठीचा रंग गडद तपकिरी ते काळा असून पोटाकडील भागाचा रंग पांढरा असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

पाठीवरील पंख आकाराने (शरीराच्या आकाराच्या ५% पेक्षा कमी) लहान असतो. तोंडाच्या टोकापासून ते ब्लोहोल पर्यंतचे अंतर शरीराच्या एकूण लांबीच्या १०.३% पेक्षा जास्त असते. तोंडाच्या खालच्या जबड्याच्या प्रत्येक बाजूला १२ ते १६ (क्वचित १० ते ११) तीक्ष्ण दात असतात.

कमाल लांबी : २.७ ते ३.८ मीटरपर्यंत

कमाल वजन : ४५० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १.२ मीटर

जन्माच्या वेळचे एकूण वजन : ५३ किलोग्रॅम

भौगोलिक प्रसार :

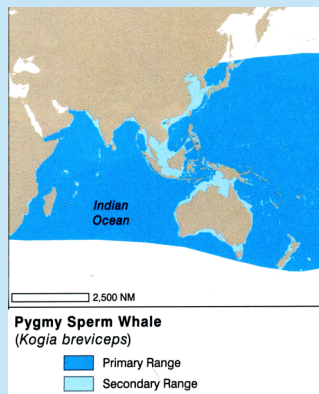
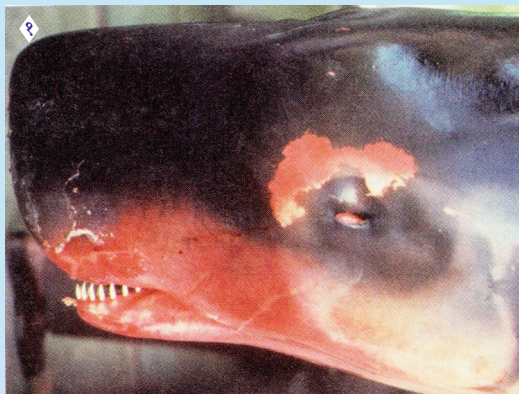
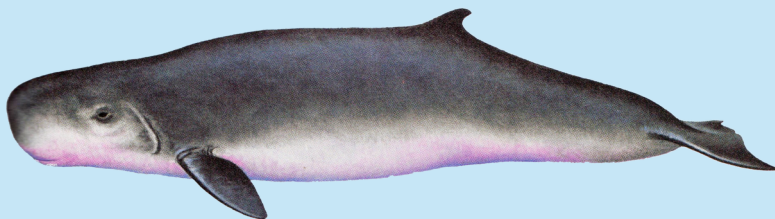
यांचे अस्तित्व उष्ण ते समशीतोष्ण कटिबंधीय प्रदेशांतील सर्व महासागरांमध्ये आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

पिग्मी स्पर्म व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमेलिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्तायला
कुल (फॅमिली)	:	झिफीडी
शास्त्रीय नाव	:	झिफियस कॅव्हिरोस्ट्रीस (G. Cuvier, १८२३)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	कुवियर्स बिकड व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. शरीराचा रंग गडद करडा ते तपकिरी असतो तसेच डोक्याचा आणि पोटाचा रंग फिकट तपकिरी असतो. तोंडासमोरची चोच आखुड असते.
२. शरीर दणकट असते आणि डोक्याच्या समोरील भागात मांसल उंचवटा असतो
३. चेहऱ्यावर नेहमी संतुष्टतेचे भाव असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोक्याचा आकार शरीराच्या तुलनेत लहान असून ब्लोहोलच्या समोरील डोक्याचा भाग अंतर्वक्र असतो. खालच्या जबड्याच्या पुढच्या टोकावर दातांची एक जोडी असते (प्रौढ नर व्हेलमध्ये दातांची जोडी जबड्याच्या बाहेर दिसून येते). जबड्याच्या कडा मध्यभागी वरच्या दिशेला वळलेल्या असतात.

कमाल लांबी : ८.५ मीटर (नर) आणि ९.८ मीटर (मादी)

कमाल वजन : २५० ते ३०० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : २.७ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व दोन्ही गोलाधर्मधील उष्ण ते शीत कटिबंधीय प्रदेशांमध्ये सर्वत्र आढळते. कुवियर्स बिकड व्हेल उथळ खोलीचे समुद्र वगळता जगातील सर्व समुद्रांमध्ये आढळून येतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

कुवियर्स बिकड़ व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	झिफीडी
शास्त्रीय नाव	:	इंडोपॅसीटस पॅसिफिकस (Longman, १९२६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	लॉगमन्स बिकड व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. समुद्रात १० किंवा त्यापेक्षा जास्त संख्येच्या कळपाने पोहताना आढळतात.
२. चोचीचा आकार लांब ट्युबसारखा असतो.
३. मादी आणि पिल्लाच्या डोक्यावर समोरील भागात अस्पष्ट फिकट रंगाचा मांसल उंचवटा असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

पाठीच्या भागाचा रंग तपकिरी ते निळसर करडा असून बाजूंचा आणि डोक्याचा रंग तुलनेने फिकटसर असतो. पाठीवरील पंख उंच आणि टोकदार असतो. डोक्याच्या समोरील भागापासून चोचीपर्यंतचा भाग तीव्र उताराचा असतो. चोचीचा आकार ट्युबसारखा असून डोक्यावरील उंचवटा आणि चोचीच्या मध्ये लहान खाच असते.

कमाल लांबी : ४ ते ९ मीटर

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : २.९ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

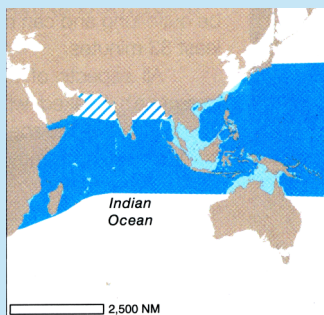
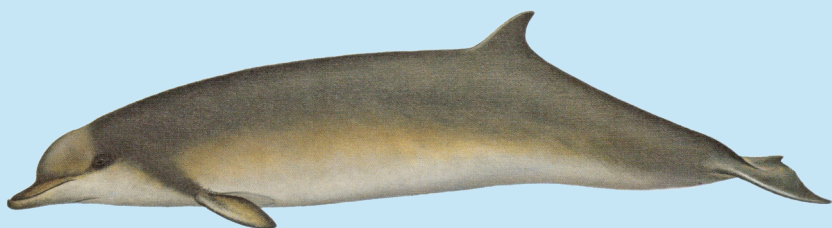
यांचा प्रसार हिंद-प्रशांत महासागरांपुरता मर्यादित आहे. हे मासे ऑस्ट्रेलिया, सोमालिया, साउथ आफ्रिका, मालदिव, केनिया, श्रीलंका, फिलीपीन्स आणि जपान या देशांमध्ये आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

लांगमन्स बिकड् व्हेल

Longman's Beaked Whale
(*Indopacetus pacificus*)

- Primary Range
- Secondary Range
- Possible Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉर्डेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	झिफीडी
शास्त्रीय नाव	:	मेसोप्लोडॉन गिंकगोडेन्स Nishiwaki & Kamiya, १९५८
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	गिंकगो टूथड् बिकड् व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. मादी व्हेलमधील बाकदार चोचीच्या आकाराचे तोंड.
२. कुकी कटर शार्क माशांनी असंख्य चावे घेतलेली मादी.

इतर वैशिष्ट्ये :

सुळे तोंडाच्या बाक असलेल्या खालच्या जबड्याच्या मध्यावर असतात. सुळ्यांचा आकार पसरट, गोल आणि इंग्रजी 'S' अक्षरासारखा असतो. तोंडाकडील चोचीसारखा भाग गडद रंगाचा असून जबड्याचा रंग पांढरा असतो.

कमाल लांबी : ५.३ मीटर

कमाल वजन : १५०० ते ३६०० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : २ ते २.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व खासकरून श्रीलंका, उत्तर अमेरिका आणि गालपागोस बेटांच्या जवळील समुद्राच्या उष्ण आणि समशीतोष्ण भागांमध्ये आढतात. प्रामुख्याने दक्षिण हिंद-प्रशांत महासागरात आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

गिंकगो टूथड बिकड व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	झिफीडी
शास्त्रीय नाव	:	मेसोप्लोडॉन डेन्सिरोस्ट्रीस (Blainville, १८१७)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	ब्लेनव्हिल्स बिकड व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. मादी प्राण्याच्या डोक्यावर नारिंगी रंगाचे पातळ पटल असते.
२. शरीर शंकरपाळीच्या असून डोके तुलनेने लहान असते.
३. सुळे जबड्याजवळील बाकदार कमानाच्या (हाडांच्या) उंचवट्यावर असतात.
४. मादी व्हेलमध्ये जबड्याची रचना तुलनेने जास्त बाकदार असतो.
५. खालचा जबडा मोठा आणि बाकदार असून सुळे पसरट असतात.
६. प्रौढ नर प्राण्यांच्या शरीरावर मोठ्या प्रमाणात झटापटीच्या जखमा असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडाचा खालचा जबडा फिकट रंगाचा असून आकाराने मोठा असतो आणि खालच्या जबड्याची रुपरेषा बाकदार असते. ब्लोहोलसमोरील मस्तकाकडचा भाग बहिर्गोल असतो. नर माशाचे सुळे मोठे आणि पुढच्या दिशेला झुकलेले असतात.

कमाल लांबी : ४.८ मीटर

कमाल वजन : १०३३ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळी एकूण लांबी : २ ते २.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

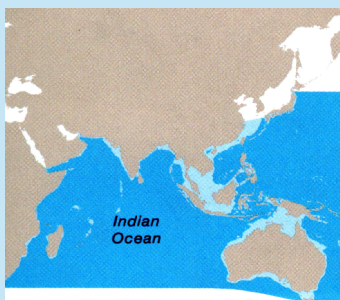
यांचे अस्तित्व सर्व महासागरांच्या उष्ण आणि समशीतोष्ण भागात आढळतात. मेसोप्लोडोन जातीच्या व्हेलपैकी सर्वात जास्त आढळणारे व्हेल आहेत.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

ब्लेनविल्स बिकड व्हेल

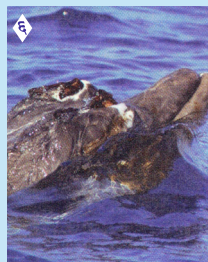

2,500 NM

Blainville's Beaked Whale
(*Mesoplodon densirostris*)

Primary Range

Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉर्डेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	फोसीनिडी
शास्त्रीय नाव	:	निओफोसीना फोसीनॉईडस (G. Cuvier, १८२९)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	फिनलेस पॉरपॉइज

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवर पंख नसून मध्यभागी पुढून शेपटीच्या सुरूवातीपर्यंत लांबसर उंचवटा असतो
२. पाठीवर पंखाच्या जागी शेपटीपर्यंत मांसल उंचवटे किंवा पुटकुळया असतात.
३. प्रत्येक दंतपंक्तीमध्ये १५ ते २२ दात असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोक्याच्या आकार गोल असून तोंडापर्यंत तीव्र उतार असतो आणि चोच आस्तित्वात नसते. शरीराचा रंग गडद करडा किंवा काळा असून गळा, पोटा आणि गुदद्वाराजवळच्या भागाचा रंग फिकट करडा असतो.

कमाल लांबी : २.२७ मीटर

कमाल वजन : ४५ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.७५ ते ०.८५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

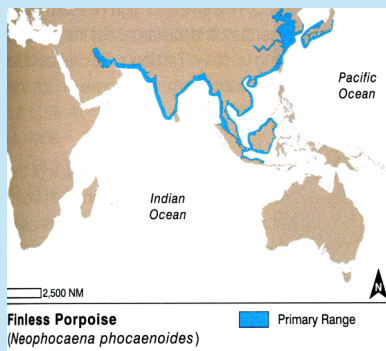
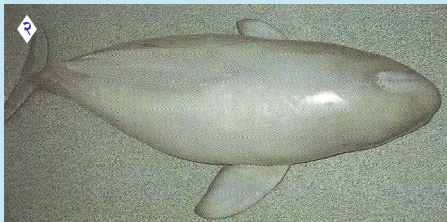
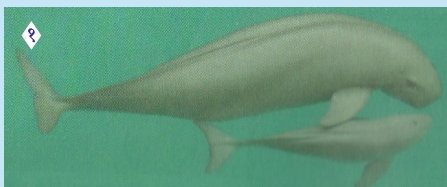
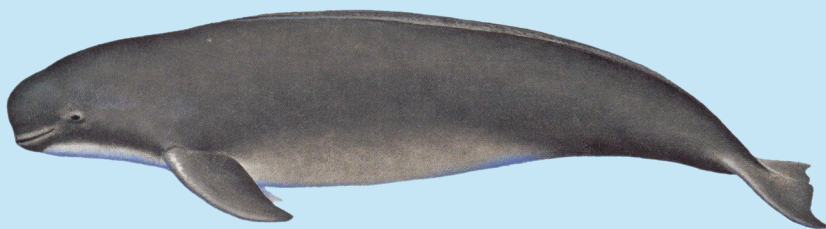
यांचे अस्तित्व हिंद-प्रशांत महासागरातील उष्ण ते शीत कटिबंधीय प्रदेशांमध्ये उथळ समुद्रात आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : असुरक्षित

भारतातील सद्यस्थिती : धोकादायक परिस्थितीजवळ

फिनलेस पॉरपॉइज

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	ग्रॅम्पस ग्रिसीयस (G. Cuvier, १८१२)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	रिसोज डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. शरीराचा रंग करडा ते पांढरा असून संपूर्ण शरीरावर ओरखडे आणि ठिपके असतात.
२. डोक्याच्या पुढच्या भागात उंचवटा असून त्यावर उभी खाच असते.
३. खालच्या जबड्याच्या समोरील भागामध्ये २ ते ७ दातांच्या जोड्या असतात. वरच्या जबड्यात क्वचितच १ ते २ दातांच्या जोड्या असतात, बहुतेकरून दात नसतात किंवा असलेल्या दातांची मोठ्या प्रमाणावर झीज झालेली असते.

इतर वैशिष्ट्ये :

पोटाजवळील पंख लांब आणि टोकदार असून आकार विळ्यासारखा असतो. पाठीवरील पंख उंच आणि टोकदार असून पंखाचा रंग गडद काळा असतो.

कमाल लांबी : ३.८ मीटर

कमाल वजन : ५०० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १.१ ते १.५ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व दोन्ही गोलार्धात उष्ण ते शीत कटिबंधीय प्रदेशांमध्ये खोल समुद्रात आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

रिसोझ डॉल्फिन

Risso's Dolphin (*Grampus griseus*)

- Primary Range
- Possible Primary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	ऑर्सिनस ऑर्का (Linnaeus, १७५८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	किलर व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाण्याच्या पृष्ठभागावर येऊन आकाशाकडे पाहताना (स्काय होपिंग).
२. पाण्याच्या बाहेर येऊन पाण्यात उडी मारताना.
३. पोटाजवळील पंखांचा आकार अंडाकृती असून त्यांची टोके निमुळती असून नर व्हेलच्या पंखांचा आकार तुलनेने मोठा असतो (प्रौढ मादी व्हेलच्या शरीराच्या लांबीच्या ११ ते १७% व प्रौढ नर व्हेलच्या शरीराच्या एकूण लांबीच्या १८ ते २२%).

इतर वैशिष्ट्ये :

प्रत्येक दंतपंक्तीमध्ये १० ते १४ अंडाकृती दात (२.५ से.मी व्यास) असतात. शरीराचा रंग उठावदार, लक्षवेधी काळा आणि पांढरा असतो. तोंडाच्या खालच्या भागाचा रंग पांढरा असून डोळ्याच्या सभोवताली पांढऱ्या रंगाचा पट्टा असतो. शरीराच्या मागच्या भागात पांढऱ्या रंगाचा वक्राकार विस्तारीत पट्टा असतो. पाठीवरील पंख उंच आणि सरळ असून नर व मादी व्हेलमध्ये पंखाची उंची अनुक्रमे १.८ मी. आणि ०.९ मी असते. पाठीवरील पंखाच्या मागे फिकट करड्या रंगाचा पट्टा (खोगीराच्या आकाराचा) असतो.

कमाल लांबी : ९.८ मीटर (नर) आणि ८.५ मीटर (मादी)

कमाल वजन : १०,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : २.१ ते २.६ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

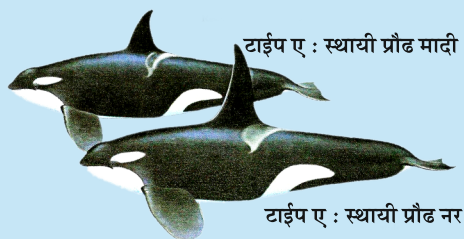
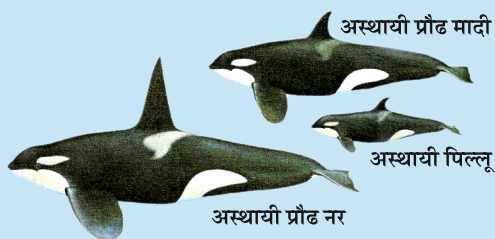
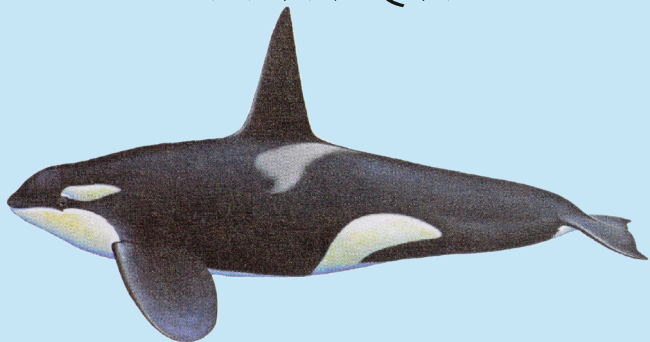
यांचे अस्तित्व जगात सर्व ठिकाणी आढळते आणि कदाचित मानवानंतर सर्वात जास्त प्रसार असलेली प्रजाती आहे. टाईप ए उपप्रजाती भारतीय समुद्रामध्ये आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

किलर व्हेल

Killer Whale (*Orcinus orca*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	ऑर्सेल्ला ब्रेव्हिरोस्ट्रीस (Owen in Gray, १८६६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	इरावडी डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. वरच्या जबड्याच्या प्रत्येक दंतपंक्तीमध्ये ८ ते १९ दात असतात व खालच्या जबड्याच्या प्रत्येक दंतपंक्तीमध्ये ११ ते १८ दात असतात.
२. ब्लोहोलचा आकार इंग्रजी 'U' अक्षरासारखा असून त्याचे तोंड पुढच्या दिशेला उघडते.
३. डोक्याच्या आकार बोट, गोलाकार असतो आणि तोंडाच्या पुढे चोच नसते.

इतर वैशिष्ट्ये :

शरीराचा रंग करडा असतो. शरीराच्या पाठीचा आणि बाजूचा रंग करडा ते निळसर असतो. गळ्यापासून ते गुदद्वारापर्यंतच्या भागाचा रंग तुलनेने फिकट असतो. डोक्याच्या पुढे वरच्या भागात मांसल उंचवटा असतो. गळ्याच्या ठिकाणी मांसल घड्या असतात. पाठीवरील पंख आकाराने लहान (शरीराच्या एकूण लांबीच्या ३%) असून मागच्या दिशेला बाकदार असतो. पोटाजवळील पंखांचा आकार वल्ह्यासारखा असतो (पंखांची रुंदी पंखाच्या एकूण लांबीच्या ७.३% असते).

कमाल लांबी : १.७३ ते २.७५ मीटर

कमाल वजन : ११५ ते १३० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १.० मीटर

जन्माच्या वेळचे एकूण वजन : १० ते १२ किलोग्रॅम

भौगोलिक प्रसार :

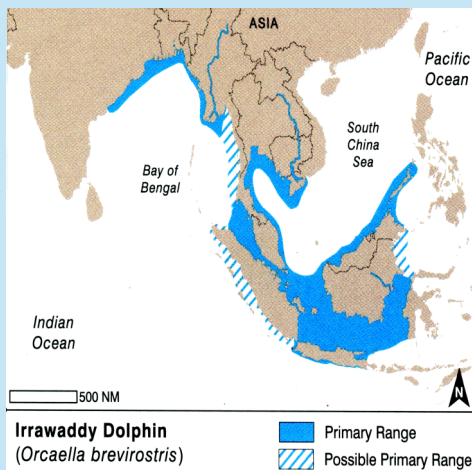
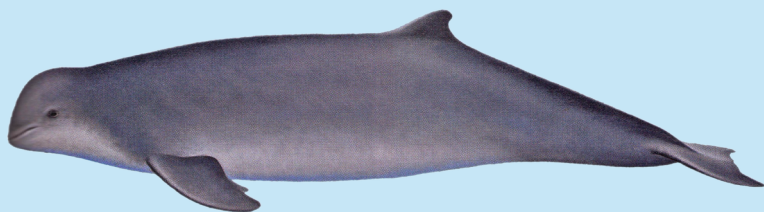
यांचे अस्तित्व हिंद-प्रशांत महासागराच्या उष्ण आणि समशीतोष्ण भागातील गोड्या, निमखाच्या आणि किनारी भागांमध्ये आढळतात.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : असुरक्षित

भारतातील सद्यस्थिती : असुरक्षित

इरावडी डॉल्फिन

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉर्डेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	ग्लोबिसीफॅला मॅक्रो-हीन्क्स Gray, १८४६
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	शॉर्ट फिनड् पायलट व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याचा आकार बोथट असून साधारणतः चौकोनी असतो.
२. पाठीवरील पंखाचा आकार तुलनेने मोठा असून मागच्या बाजूला झुकलेला असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

जबड्याच्या प्रत्येक बाजूला ७ ते ९ दात असलेल्या दोन दंतपंक्ती असतात. पोटाजवळील पंखांची लांबी शरीराच्या एकूण लांबीच्या १४ ते १९% असते.

कमाल लांबी : ७.२ मीटर (नर) आणि ५.५ मीटर (मादी)

कमाल वजन : ३,६८० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १.४ ते १.९ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

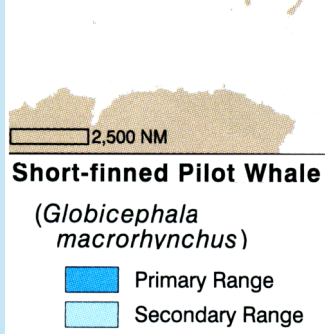
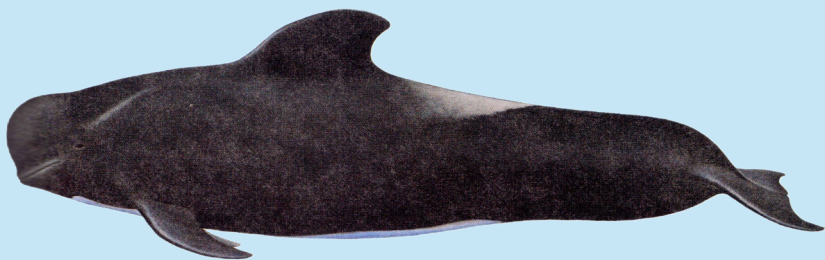
यांचे अस्तित्व जगात सर्वत्र खोल समुद्रात उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

शॉर्ट फिनड पायलट व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	स्युडोऑर्का क्रॅसिडेन्स (Owen, १८४६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	फॉल्स किलर व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याचा पृष्ठभागाचा आकार ओबडधोबड असतो.
२. डोक्याचा आकार बोथट असून पाठीवर शरीराच्या मध्यभागी तुलनेने लहान आकाराचा पंख असतो.
३. पाठीवरील पंखाचा आकार इंग्रजी 'S' अक्षरासारखा असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

शरीराचा रंग गडद करडा किंवा काळा असून पोटाच्या भागावर फिकट करड्या रंगाचा पट्टा असतो. क्वचित डोक्यावर फिकट करड्या रंगाचे पट्टे असतात. तोंडाचा आकार चोचीसारखा नसतो. दोन्ही जबड्यांच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला ७ ते १२ मोठ्या आकाराचे दात असतात. पोटाजवळील पंखांच्या कडांवर पुढच्या बाजूला मांसल उंचवटा (कुबड) असतो.

कमाल लांबी : ६ मीटर (नर) आणि ५ मीटर (मादी)

कमाल वजन : २,००० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १.५ ते २.१ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व सर्वसाधारणतः जगातील तिन्ही प्रमुख महासागरांमध्ये खोल पाण्यामध्ये तसेच उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता.

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

फॉल्स किलर व्हेल

False Killer Whale
(*Pseudorca crassidens*)

■ Primary Range
■ Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	अॅनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्तायला
कुल (फॅमिली)	:	झिफीडी
शास्त्रीय नाव	:	फेरेसा अँटेन्युअँटा Gray, १८७५
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	पिग्मी किलर व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याचा आकार बोथट गोलाकार असून पाठीवरील पंखाच्या पुढच्या बाजूला तळाशी किंचित खोलगट खाच असते. तोंडाच्या कडांचा, ओठांचा आणि डोक्याच्या समोरील भागाचा रंग पांढरा असतो.
२. पाठीवरील पंख उंच आणि किंचित बाकदार असून पाठीवरील पंख शरीराशी उथळ कोनात वरील आलेला असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

पिग्मी किलर व्हेलच्या शरीराचा रंग गडद करडा ते काळसर असतो. दोन्ही जबड्यांच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला १५ पेक्षा कमी (८ ते १३) दात असतात. डोक्यापासून तोंडापर्यंतच्या भागाचा आकार गोल असतो. पोटाजवळील पंख टोकाच्या ठिकाणी गोलाकार असतात.

कमाल लांबी : २.६ मीटर

कमाल वजन : २२५ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.८ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

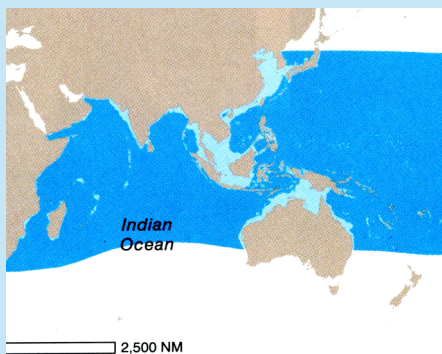
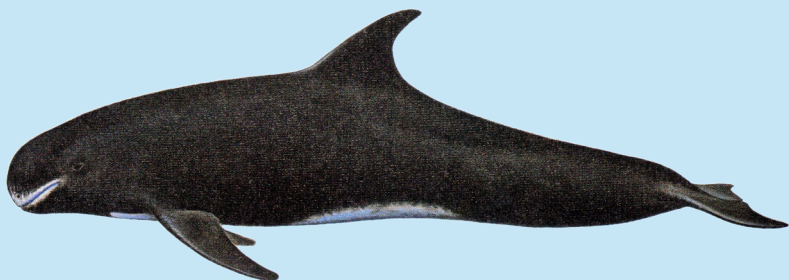
यांचे अस्तित्व सर्वसाधारणतः जगातील तिन्ही प्रमुख महासागरांमध्ये खोल पाण्यामध्ये, उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते. यांचा प्रसार प्रामुख्याने किनाऱ्याजवळील पारदर्शी पाण्यामध्ये असतो.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

पिग्मी किलर व्हेल

Pygmy Killer Whale

(*Feresa attenuata*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	पेपोनोसीफॅला इलेक्ट्रा (Gray, १८४६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	मेलॉन हेडेड व्हेल

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील पंख उंच आणि किंचित बाकदार असून शरीराच्या मध्यभागी असतो.
२. डोक्याच्या कडा गोलाकार असून आकार साधारणतः चौकोनी असतो. नर व्हेल मध्ये डोक्यावर आढळणारा मेलॉनसारखा भाग पुढे लटकल्यासाखा भासतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

पोटाजवळील पंखांची टोके निमुळती असतात. जबड्याच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला १५ पेक्षा जास्त (२० ते २५) दात असतात. डोक्याच्या समोरील भागात गडद त्रिकोणाकृती आकार असतो. तरुण व्हेलमध्ये काही वेळेला तोंडाचा आकार चोचीसारखा असतो. पाठीवरील पंखांच्याखालील शरीरावर गडद काळ्या रंगाचा त्रिकोणी पट्टा असतो.

कमाल लांबी : २.७८ मीटर

कमाल वजन : २७५ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

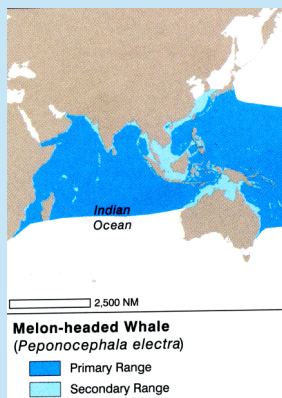
यांचे अस्तित्व जगात सर्वत्र खुप खोल समुद्रात उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

मेलॉन हेडेड व्हेल

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	स्टेनो ब्रेडानेन्सिस (G. Cuvier in Lesson, १८२८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	रफ टूथ्ड डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोके आणि चोचीमधील भागाचा उतार निमुळता असून मध्ये कोणतीही खाच आस्तित्वात नसते.
२. जबड्याच्या आणि चोचीच्या खालील भागाचा रंग पांढरा असून काही वेळेला त्यावर गुलाबी रंगाची झाक असते.
३. लहान नर डॉल्फिनमध्ये जबड्याच्या आणि चोचीच्या खालील भागाचा रंग पांढरा नसतो.
४. दोन्ही जबड्याच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला १९ ते २८ दात असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोव्याचा भाग लांबट आणि साधारणतः त्रिकोणाकृती असतो. शरीराचा रंग गडद करडा ते काळसर असतो. पोटाजवळील पंख आकाराने मोठे असतात. पाठीवरील पंखाच्या मागील भागात बाजूंपर्यंत पसरलेला आखूड काळ्या रंगाचा पट्टा असतो. पोटाकडील भागाचा रंग पांढरा असून त्यावर ओरखडे व ठिपके असतात.

कमाल लांबी : २.६५ ते २.८ मीटर

कमाल वजन : १५५ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.७५ ते ०.८० मीटर

भौगोलिक प्रसार :

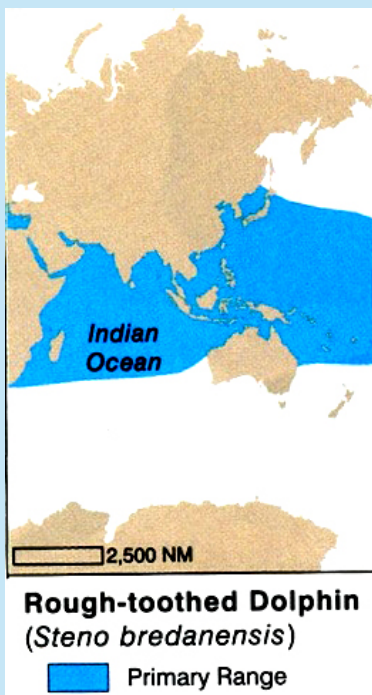
यांचे अस्तित्व सर्वसाधारणतः जगातील तिन्ही प्रमुख महासागरांमध्ये खोल पाण्यामध्ये तसेच उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

रफ टुथेड डॉल्फिन

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	लॅगेनोडेल्फ्रीस होसी Fraser, १९५६
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	फ्रेझर्स डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. प्रौढ नर डॉल्फिन, तोंडापासून गुदद्वारापर्यंत असलेली ठळक व रुंद काळ्या रंगाची पट्टी आणि सरळ उंच पाठीवरील पंख यांसारख्या वैशिष्ट्यांमुळे आरामात ओळखता येतो.
२. चोचीची लांबी आखूड असून पोटाजवळील पंखांचा आकार लहान असतो.
३. दोन्ही जबड्याच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला ३८ ते ४४ दात असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

शरीराचा रंग गडद काळा ते करडा असून पोटाकडील भागाचा रंग पांढरा व गुलाबी असतो. पोटाजवळील पंख आणि शेपटी शरीराच्या तुलनेत आकाराने लहान असतात. पाठीवरील पंखाचा आकार लहान असून किंचित मागच्या दिशेला वळलेला असून रंग एकसमान गडद काळा असतो.

कमाल लांबी : २.७ मीटर (नर) आणि २.६ मीटर (मादी)

कमाल वजन : २१० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ ते १.१ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

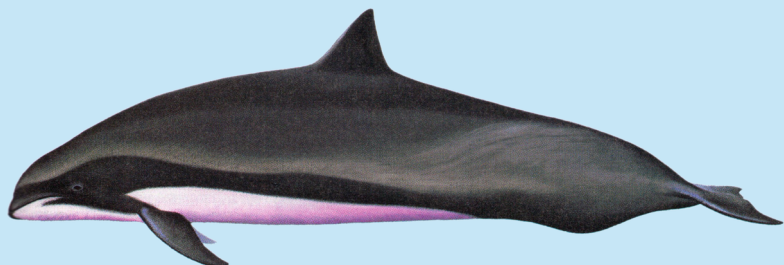
यांचे अस्तित्व सर्वसाधारणतः जगातील तिन्ही प्रमुख महासागरांमध्ये आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

फ्रेज़र्स डॉल्फिन

Indian
Ocean

2,500 NM

Fraser's Dolphin
(*Lagenodelphis hosei*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	टर्सिऑप्स ट्रन्केटस (Montagu, १८२१)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	कॉमन बॉटलनोझ डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीचा कणा सरळ असून, तसेच पाठीचा रंग वरून दृष्यमान असतो.
२. डॉल्फिनच्या पाठीचा आणि बाजूंचा रंग फिकट करडा ते काळसर असून पोटाकडील भागाकडे पांढरा होत गेलेला असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडाकडील चोचीसारखा भाग तुलनेने आखूड आणि जाड असतो. तोंडात दातांच्या १८ ते २७ जोड्या असतात. पोटाकडील भागावर ठिपके नसतात. शरीर दणकट आणि चोच आकाराने लहान असते. चोच आणि डोक्यावरील मांसल उंचवट्यामध्ये (मेलॉन) खाच आसते.

कमाल लांबी : १.९ ते ३.८ मीटर

कमाल वजन : ६५० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ ते १.३ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

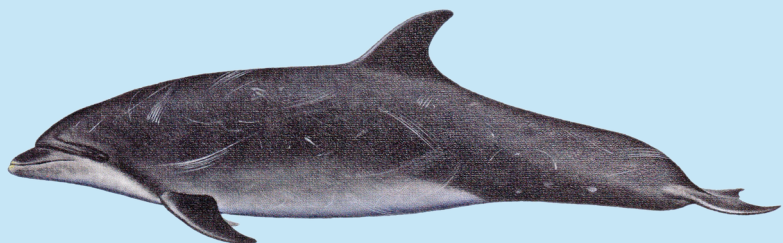
यांचे अस्तित्व किनारपट्टीलगतच्या खंडीय सपाटीच्या समुद्रामध्ये उष्ण आणि शीत कटीबंधात आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

कॉमन बॉटलनोझ डॉल्फिन

Common Bottlenose Dolphin

(*Tursiops truncatus*)

- Primary Range
- Secondary Range

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडकटायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	टर्सिऑप्स अँडन्क्स (Ehrenberg, १८३३)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	इंडो-पॅसिफिक बॉटलनोझ डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीचा कण्यापाशी पाठीवरील पंखाचा पायथा रुंद असतो.
२. तोंडाकडील चोचीचा भाग लांब आणि पातळ असते.
३. पोटाच्या भागावर गडद काळसर रंगाचे ठिपके असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

संपूर्ण शरीराचा रंग साधारणतः फिकट असतो. पोटाकडील भागाचा रंग पांढरा ते फिकट करडा असून पाठीवरील रंग गडद करडा असतो. तोंडात दातांच्या २१ ते २९ जोड्या असतात.

कमाल लांबी : २.७ मीटर

कमाल वजन : २३० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.८५ ते १.१२ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

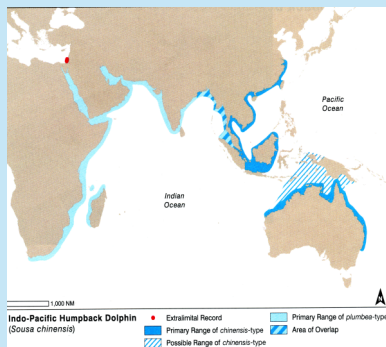
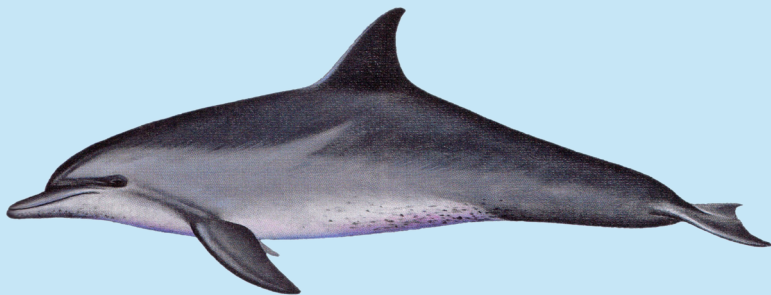
यांचे आस्तित्व हिंद-प्रशांत महासागरांमध्ये, दक्षिण आफ्रिकेच्या पश्चिमेस ते दक्षिण जपान आणि पुर्वेस मध्य ऑस्ट्रेलियामध्ये उष्ण आणि समशीतोष्ण प्रदेशांत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

भारतातील सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

इंडो-पैसिफिक बॉटलनोज़ डॉल्फिन

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	सॉसा चायनेन्सिस (Osbeck, १७६५)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	इंडो - पॅसिफिक हम्पबॅक डॉल्फिन

महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. डोक्याच्या समोरील भागात असलेले मांसल टेंगूळ आणि चोच एकमेकांपासून वेगळे असतात.
२. पाठीवरील पंख लहान असून शरीराच्या मध्यभागी असलेल्या मांसल उंचवट्यावर असतो.
३. भारतीय किनारपट्टीलगतच्या समुद्रात इंडो-पॅसिफिक हम्पबॅक डॉल्फिनच्या दोन उप-प्रजाती (चायनीज आणि प्लम्बी) आढळतात. चायनीज उप-प्रजातीचा रंग पांढरा व गुलाबी असून संपूर्ण शरीरावर ठिपके असतात. प्लम्बी उप-प्रजातीचा रंग तपकिरी करडा व पोटाकडच्या भागाचा रंग फिकट गुलाबी असून ठिपके शेषटीच्या भागातच मर्यादित असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

चोच लांब असून चोचीवर अस्पष्ट मांसल घडी असते. प्रत्येक दंतपंक्तीमध्ये २६ ते ३१ दात असतात. शरीराचा रंग करडा असून पोटाकडच्या भागावर निळसर, गुलाबी, फिकट, पिवळसर रंगाची झाक असते. प्रौढ डॉल्फिनच्या पाठीवरील पंखाच्या तळाकडील भागात पसरट लांब मांसल उंचवटा (मदार / कुबड) असतो.

कमाल लांबी : २.६ मीटर (नर) आणि २.८ मीटर (मादी)

कमाल वजन : २८० किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : १ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

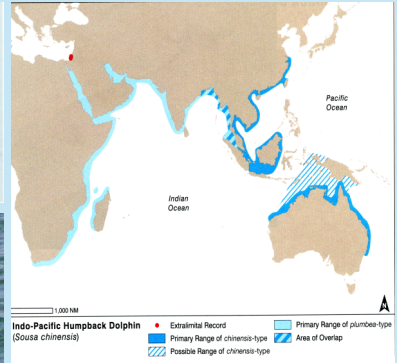
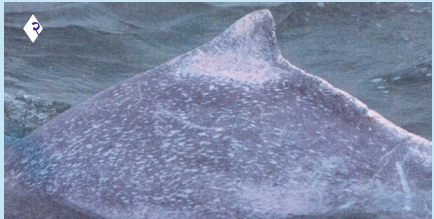
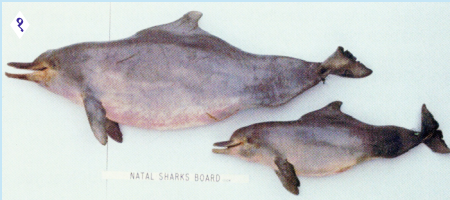
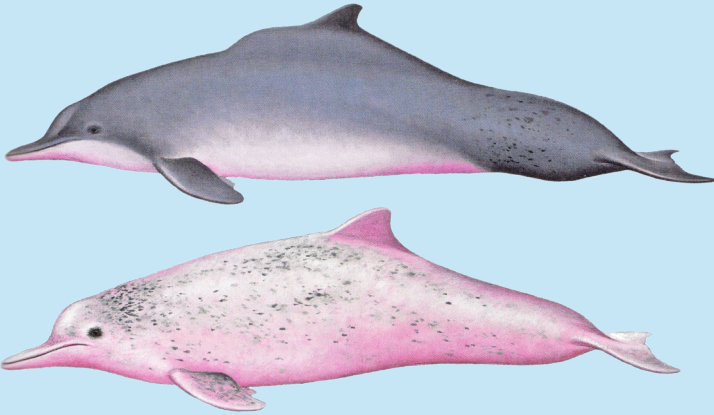
यांचे अस्तित्व उत्तर ऑस्ट्रेलियाच्या दोन्ही किनाऱ्यांलगत आणि मध्य चीनच्या पुर्वेस, इंडो-मलाया आर्चिपेल्गो आणि पश्चिमेकडे हिंद महासागराचा किनारी भाग ते दक्षिण आफ्रिकेपर्यंत पसरलेले आहे.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : धोकादायक परिस्थितीजवळ

भारतातील सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

इंडो-पैसिफिक हम्पबैक डॉल्फिन

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	डेल्फिनस कॅपेन्सिस Gray, १८२८
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	लाँग बिकड् कॉमन डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील खाली असलेल्या रंगीत पट्ट्याचा आकार साधारणतः त्रिकोणाकृती असतो
२. चोचीच्या खालच्या भागातून पोटाजवळील पंखांपर्यंत काळी पट्टी असून तोंडाचा रंग गडद काळा असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

चोच लांब असते. डोक्यापासुन चोचीपर्यंतच्या भागाचा उतार कमी तीव्र असतो. गुदद्वाराच्या वरील भागात सुस्पष्ट गुलाबी रंगाची पट्टा असतो.

कमाल लांबी : २.०२ ते २.५४ मीटर (नर) १.४३ ते २.२२ मीटर (मादी)

कमाल वजन : २३५ किलोग्रॅम

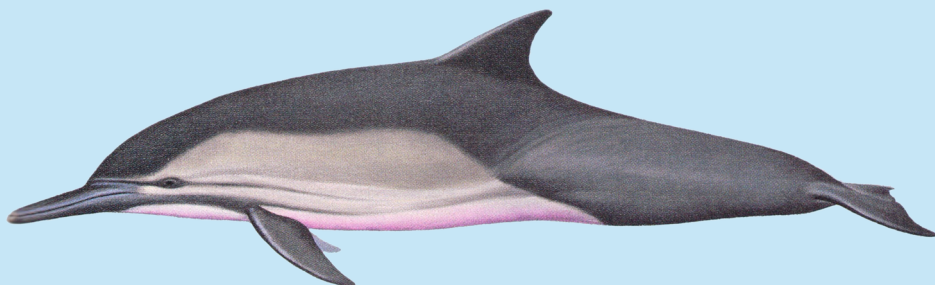
भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व जास्तकरुन समुद्र किनाऱ्याजवळ, साधारणपणे किनाऱ्यापासून १८० किलोमीटरपर्यंत आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता
भारतातील सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

लाँग बिकड़ काँमन डॉल्फिन

Long-beaked Common Dolphin
(*Delphinus capensis*)

- Primary Range of *D. c. capensis*
- Primary Range of *D. c. tropicalis*
- Possible Range of *D. c. capensis*

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	स्टेनेल्ला कोरुलिओअल्बा (Meyen, १८३३)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	स्टाइपड डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पोटाकडचा भाग सफेद असून त्यावर गुलाबी रंगाची झाक असते.
२. तोंडापासून पाठीच्या कण्यालगत हलक्या राखाडी रंगाचा झोत पाठीवरील तळापर्यंत पसरलेला असतो.
३. डोळ्यापासून पोटाजवळील पंखापर्यंत उठावदार काळ्या रंगाचा पट्टा असतो.
४. पाठीवरील पंखामागील भागाचा रंग काळसर राखाडी असतो.
५. डोळ्यापासून गुदद्वारापर्यंत उठावदार काळ्या रंगाचा पट्टा असतो.

इतर वैशिष्ट्ये :

तोंडापासून पाठीवरील पंखाच्या तळापर्यंत कण्यालगत हलक्या राखाडी रंगाचा झोत पसरलेला असतो. डोळ्यासभोवताली गडद काळ्या रंगाची पट्टी असते आणि सदर काळी पट्टी डोळ्यापासून गुदद्वारापर्यंत पसरलेली असते. डोळ्यापासून पोटाजवळील पंखांपर्यंत दुसरी काळी पट्टी असते आणि पंखांच्या वरील भागापर्यंत अतिरिक्त आखूड काळ्या रंगाची पट्टी असते.

कमाल लांबी : २.५६ मीटर

कमाल वजन : १५६ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.९३ ते १ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

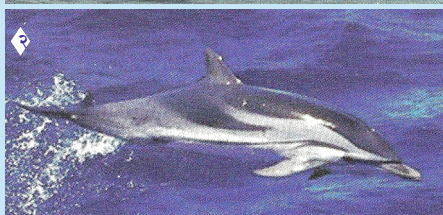
यांचे अस्तित्व प्रशांत, अटलांटिक आणि हिंद महासागरात तसेच आजुबाजूंच्या समुद्रात आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

स्ट्राइपड डॉल्फिन

Striped Dolphin
(*Stenella coeruleoalba*)

- Primary Range
- Secondary Range
- ▨ Possible Range
- ▩ Extralimital Records

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉरडेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	स्टेनेल्ला ऑटेन्युअॅटा (Gray, १८४६)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	स्पॉटेड डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील पंख अरूंद (बारीक) आणि बाकदार असतो.
२. डोळ्यापासून पोटाजवळील पंखापर्यंत उठावदार काळ्या रंगाचा पट्टा असतो.
३. चोचीच्या शेवटापासून ते पाठीवरील भागापर्यंत आणि पाठीवरील पंख्याच्या समोरील भागात बाजूपर्यंत पसरलेला खोलगट काळ्या रंगाचा पट्टा असतो.
४. दोन्ही जबड्यांच्या प्रत्येक अर्ध्या बाजूला ३४ ते ४८ दात असतात.

इतर वैशिष्ट्ये :

ग्रौंड डॉल्फिनच्या पोटाकडील भागाचा रंग करडा असून चोचीच्या टोकांचा आणि कडांचा रंग पांढरा असतो. चोचीच्या शेवटापासून सुरू होऊन डोळ्यापर्यंत व डोळ्यासभोवताली गडद करड्या रंगाची पट्टी असते. चोचीच्या खालपासून ते पोटाकडील पंखापर्यंत काळ्या रंगाची पट्टी असते.

कमाल लांबी : २.३ मीटर

कमाल वजन : १४३ किलोग्रॅम

जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.८० ते १.२ मीटर

भौगोलिक प्रसार :

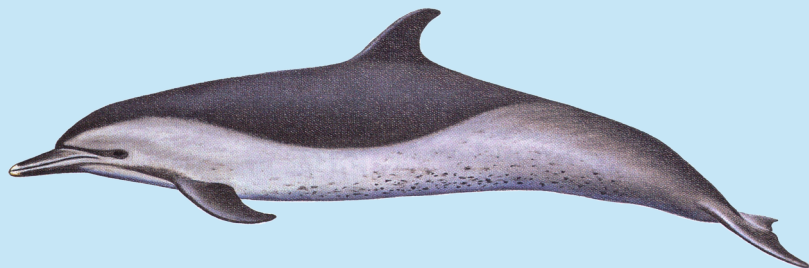
यांचे अस्तित्व प्रशांत, अटलांटिक आणि हिंद महासागरात आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

भारतातील सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता

स्पॉटेड डॉल्फिन

Pantropical Spotted Dolphin
(*Stenella attenuata*)

 Primary Range of
S. a. attenuata

वर्गीकरण :

साम्राज्य / सृष्टी (किंगडम)	:	ऑनिमालिया
विभाग संघ (फायलय)	:	कॉर्डेटा
वर्ग (क्लास)	:	मॅमेलिया
गण (ऑर्डर)	:	सिटार्टिओडक्टायला
कुल (फॅमिली)	:	डेल्फिनिडी
शास्त्रीय नाव	:	स्टेनेल्ला लाँगिरोस्ट्रीस (Gray, १८२८)
सर्वसामान्य इंग्रजी नाव	:	स्पिनर डॉल्फिन

महत्वपूर्ण वैशिष्ट्ये :

१. पाठीवरील पंखाच्या मागच्या बाजूला तळाच्या ठिकाणी खाच असून तेथूनच उभ्या पंखाची सुरुवात होते.
२. प्रौढ नर डॉल्फिनमध्ये गुदद्वारानंतर आढळणारा उंचवटा आस्तित्वात नसतो.
३. शरीराच्या दोन्ही बाजूंचा रंग फिकट करडा असतो.
४. शरीरावर त्रिस्तरीय रंगाची वैशिष्ट्यपूर्ण रचना (पाठीवरील गडद करडा, बाजूवरील फिकट करडा आणि पोटाकडील पांढरा) असते.

इतर वैशिष्ट्ये :

डोळ्यापासून पोटाजवळील पंखांपर्यंत गडद काळ्या रंगाच्या पट्ट्या असतात. चोचीच्या टोकांचा आणि ओठांचा रंग काळा असतो. चोचीचा वरील भाग गडद करड्या रंगाचा असून खालचा भाग पांढरा असतो.

कमाल लांबी : १.५८ मीटर
कमाल वजन : ८२ किलोग्रॅम
जन्माच्या वेळची एकूण लांबी : ०.७५ ते ०.८० मीटर

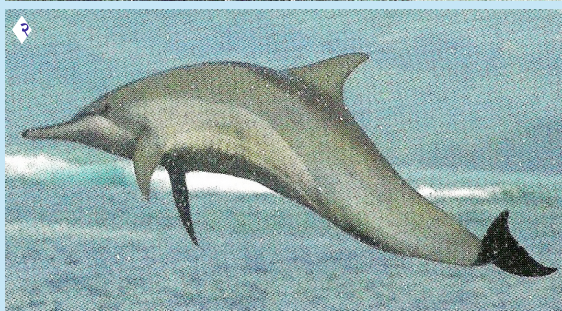
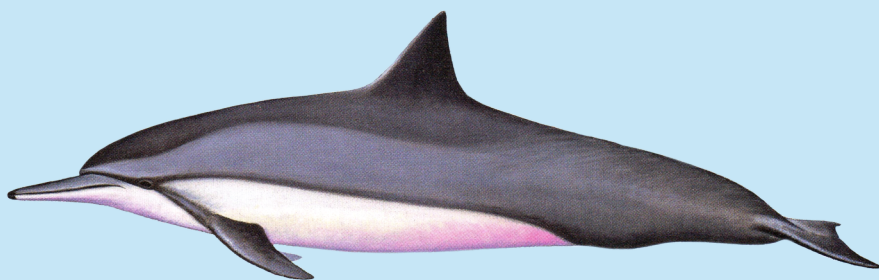
भौगोलिक प्रसार :

यांचे अस्तित्व दोन्ही गोलार्धात उष्ण ते शीत कटीबंधात खोल समुद्रात आढळते.

जतनाची सद्यस्थिती :

आय. यू. सी. एन. (आंतरराष्ट्रीय) सद्यस्थिती : कमी माहिती उपलब्धता
भारतातील सद्यस्थिती : कमी काळजीयुक्त

स्पिनर डॉल्फिन

Spinner Dolphin
(*Stenella longirostris*)

Primary Range of *S. l. longirostris*
Primary Range of *S. l. roseiventris*

शब्दसंग्रह

Bi-lobed : द्विपाळी

Adult : प्रौढ

Young : तरुण

Vulnerable : असुरक्षित

Endangered : धोक्यात

Near Threatened: धोकादायक परिस्थितीजवळ

Data Deficiency: कमी माहिती उपलब्धता

Least Concerned: कमी काळजीयुक्त

Dorsal fin : पाठीवरील पंख

Flipper : पोटाजवळील पंख

Fluke : शेषटी

Tubercles : पुटकुळ्या

Navel : बेंबी (नाळ)

Pole : ध्रुव

Hump : कुबड / मदार

Tusk : सुळे

Concave : अंतर्वक्र

Convex : बहिर्गोल

International Union for Conservation of Nature : आय. यू. सी. एन.

संदर्भ

- Jefferson, T. A., Leatherwood, S. and M. A. Webber. 1993. Marine Mammals of the World : FAO Species Identification Guide. UNEP & FAO, Rome. 320 pp.
- Jefferson, T. A., M. A. Webber and R. L. Pitman. 2008. Marine Mammals of the World – A Comprehensive Guide to their Identification, Academic Press, London, U. K. 573 pp.
- Sathasivam, K. 2004. Marine Mammals of India, Universities Press (India) Private Limited, Hyderabad. 180 pp.
- Vivekanandan, E., R. Jeyabaskaran, K. S. S. M. Yousuf, B. Anoop, K. S. Abhilash and M. Rajagopalan. 2010. Indian Marine Mammals - Field Guide For Identification. Central Marine Fisheries Research Institute (ICAR), Kochi.
- Vivekanandan, E., and R. Jeyabaskaran. 2012. Marine Mammal Species of India. : Central Marine Fisheries Research Institute (ICAR), Kochi.
- Vivekanandan, E., R. Jeyabaskaran, K. S. S. M. Yousuf, B. Anoop, K. S. Abhilash and M. Rajagopalan. 2010. Marine Mammal Research and Conservation in India, Kochi, Central Marine Fisheries Research Institute. 20 pp.
- NOAA FISHERIES. <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/species/mammals/cetaceans/> (accessed April 2014).
- The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2014.2. <www.iucnredlist.org>
- Wikipedia. <http://en.wikipedia.org/wiki/Portal:Cetaceans> (accessed April 2014).

